

УДК 342.731(477)

Церковний вплив на розвиток громадянського суспільства в Україні

М.В. МЕЛЬНИК

Українська Соціальна Академія, м. Київ, Україна

Авторське резюме

Метою дослідження є розкриття впливу церкви та церковних інституцій на процес формування громадянського суспільства в Україні. Задля досягнення поставленої мети автор ставить перед собою такі основні завдання: окреслити рівень участі релігійних організацій у подіях до, під час та після революції 2013-2014 років; визначити їх вплив на формування нового типу відносин між церквою, суспільством та державою, що проходить становлення в сучасній Україні; визначити місце й роль релігійного фактора в цілому у формуванні громадянського суспільства в Україні.

Автор використовує філософську методологію.

Аналізуючи вплив церковних інституцій та віруючого населення на демократичні впровадження, можна виокремити конкретні риси релігії, що сприяють, перешкоджають або є нейтральними щодо демократії, й таким чином, подолати малорезультативність класифікацій різних релігійних течій на такі, що або сприяють демократії, або ні. Спроби таких спрощених класифікацій і протиставлень (протестантизм vs католицизм, християнство vs мусульманство тощо), як правило, недооцінюють розмаїття можливих інтерпретацій та динамічність релігійних напрямів і не дають достатньо детальної інформації для того, щоб допомогти в оцінці перспектив демократизації тих чи інших суспільств та у визначенні бажаних напрямів розвитку їхніх релігійних систем.

Очевидно, що ефективна реалізація позитивного потенціалу релігії та церкви на процес формування та становлення громадянського суспільства в Україні можлива при гармонізації її зусиль із зусиллями самого суспільства та держави. Відзначено, що у сучасних умовах демократизація політичного процесу передбачає інституціоналізацію органів влади та розширення ролі неполітичних громадських акторів, до яких належать релігійно-церковні об'єднання.

Перспектива подальших досліджень у даному напрямі, з одного боку, це питання ролі церкви, як дійового партнера демократичного суспільства. З іншого – це ретельніше дослідження світоглядних та організаційних рис, які мають бути властиві релігії для того, щоб уможливити її конгруєнцію з демократією, тобто щонайменше – їхню сумісність, а як максимум – взаємопідсилення.

Ключові слова: церква; держава; громадянське суспільство; демократизація; релігія; мораль; суспільство

Church's influence on the development of civil society in Ukraine

M.V. MELNYK

Ukrainian Social Academy, Kyiv, Ukraine

Abstract

The term church refers to a group of people governed by similar rules and beliefs, who congregate in recognition of a higher Being. In most cases the term church and religion are used synonymously. While religions is domesticated by morals that are illuminated by faith, most states are guided by politics whose orientation is generally practical empirical. In most cases the church.

Church institutions have long been not only present in public life but directly influence the activity of the Ukrainian authorities. Therefore, the Church has long been performing a mediation mission in settlement of the socio-political conflict in Ukraine, with different intensity going on since the declaration of its independence. That mission lies in the formation of philosophic and moral perceptions of children and adults, inoculation of tolerance / intolerance, etc.

The features of the democratization of the political process in Ukraine and the religious factors influence the formation of a consolidated democracy. It is noted that in today's political democratization process involves the institutionalization of power and expanding the role of non-political non-governmental actors, which include the religious association.

This paper therefore intends to evaluate the relationship between church and civil society in Ukraine. This paper falls under cross cutting themes like religion, values and civil society.

However, the start of the transitional period in Ukraine was rather marked with a religious revival. Suppressed by the previous regime, religion in the transition to democracy finally found a way to make itself visible and redefine its position in the new emerging social context. But, what role did religion play in the period of post-communist transition?

The authors will employ philosophical methodology. This method involves analyzing issues and rationalizing. The data that will be used includes mainly secondary data. This includes information that is obtained from libraries like books with relevant information, periodicals like journals and newspapers and even the internet sources.

Keywords: Church; state; democratization; civil society; religion; morality and society

© М.В. Мельник, 2016

Церковное влияние на развитие гражданского общества в Украине

М.В. МЕЛЬНИК

Украинская Социальная Академия, г. Киев, Украина

Авторское резюме

Целью исследования является раскрытие влияния церкви и церковных институтов на процесс формирования гражданского общества в Украине. Для достижения поставленной цели автор ставит перед собой следующие основные задачи: определить уровень участия религиозных организаций в событиях до, во время и после революции 2013-2014 годов; определить их влияние на формирование нового типа отношений между Церковью, обществом и государством, проходит становление в современной Украине; определить место и роль религиозного фактора в целом в формировании гражданского общества в Украине.

Автор использует философскую методологию.

Анализируя влияние церковных институтов и верующего населения на демократические внедрения, можно выделить конкретные черты религии, которые способствуют, препятствуют или являются нейтральными в отношении демократии, и таким образом, преодолеть мало результативность классификаций различных религиозных течений на такие, которые либо способствуют демократии или нет. Попытки таких упрощенных классификаций и противопоставлений (протестантизм vs католицизм, христианство vs мусульманство и т.д.), как правило, недооценивают разнообразия возможных интерпретаций и динамичность религиозных направлений и не дают достаточно детальной информации для того, чтобы помочь в оценке перспектив демократизации тех или иных обществ и в определении желаемых направлений развития их религиозных систем.

Очевидно, что эффективная реализация позитивного потенциала религии и церкви на процесс формирования и становления гражданского общества в Украине возможна при гармонизации ее усилий с усилиями самого общества и государства. Отмечено, что в современных условиях демократизации политического процесса предполагает институционализацию органов власти и расширение роли не-политических общественных актеров, к которым относятся религиозно-церковные объединения.

Перспектива дальнейшего исследования в данном направлении, с одной стороны, это вопрос о роли церкви, как действенного партнера демократического общества. С другой – это тщательное исследование мировоззренческих и организационных качеств, должны быть присущи религии для того, чтобы сделать возможным ее конгруэнцию с демократией, то есть как минимум – их совместимость, а как максимум – взаимосоуплотнения.

Ключевые слова: церковь; государство; гражданское общество; демократизация; религия; мораль; общество

Постановка проблеми. Важливою умовою демократизації сучасного суспільства є наявність повноправних соціальних інститутів, включаючи і конфесійні, які покликані сприяти більш повній реалізації інтересів громадянина, особистості та індивідуальності. Високий авторитет і довіра у суспільстві до інституту церкви перетворило його на один з впливових чинників сучасного політичного процесу, засіб гармонізації соціальної системи. Церковні інституції беруть безпосередню участь у політичному житті, широко залучають своїм впливом до виконання соціально-політичних завдань різноманітні світські організації та навіть створюють їх. Церква є одним із найдавніших соціальних феноменів. Вона здатна забезпечувати морально-етичні, релігійні та правові норми, а їх взаємозв'язок є основоположним змістом громадянського суспільства. Тож наукова новизна даного дослідження полягає в аналізі впливу церкви в цілому та церковних інституцій зокрема на процес формування громадянського суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема впливу духовних засад на формування громадянського суспільства набула актуальності з самого початку утвердження концепції громадянського суспільства. Однак на сьогоднішній

день місце церковних інституцій, що мають певний взаємозв'язок з політикою та здійснюють безпосередній вплив на суспільні відносини, їх морально-духовну складову, не є достатньо вивченим.

Основні чинники церковно-релігійного впливу на процес формування громадянського суспільства досліджувались у роботах таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як В. Бондаренко, М. Бабій, М. Васін, В. Єленський, М. Закович, С. Здіорук, А. Колодний, А. Красиков, М. Маринович, Ф. Овсієнко, П. Рабінович, В. Речицький, Ю. Решетніков, О. Уткін, С. Фірсов, Л. Хомер, П. Яроцький та ін.

Метою дослідження є розкриття впливу церкви та церковних інституцій на процес формування громадянського суспільства в Україні. Задля досягнення поставленої мети автор ставить перед собою такі основні завдання: окреслити рівень участі релігійних організацій у подіях до, під час та після революції 2013-2014 років; визначити їх вплив на формування нового типу відносин між Церквою, суспільством та державою, що проходить становлення в сучасній Україні; визначити місце і роль релігійного фактора в цілому у формуванні громадянського суспільства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Одним із найважливіших суспільних інститутів, який поряд з іншими складовими елементами громадянського суспільства безпосередньо впливає на перебіг суспільно-політичних процесів, є церква. Саме тому розкриття місця і ролі церкви у формуванні суспільних відносин є настільки актуальним.

Однак перед безпосереднім розкриттям впливу церкви на формування громадянського суспільства необхідно розкрити зміст і сутність самого поняття громадянське суспільство.

Поняттю «громадянське суспільство» маємо цілу низку визначень в науковій літературі, але зацентруємося на тому, що це – якісна характеристика суспільства, сфера самовиявлення і самоорганізації вільних громадян для відстоювання інтересів, прав і свобод людини.

Як і будь-яке суспільне багатовимірне явище, громадянське суспільство має свою структуру, функції, чинники, засади та принципи розвитку, джерела існування, цінності тощо.

Структурно, вважає А. Колодій, громадянське суспільство є підсистемою суспільства як цілого, яка наближається до соціальної (соціетарної) сфери суспільного життя. У зародковому стані вона фактично присутня в кожному сучасному суспільстві. Однак суспільства різняться її розмірами (вона може, як за тоталітаризму, прямувати до нуля, а може охоплювати основний простір людської життєдіяльності) та за її якістю: рівнем розвиненості, повноцінністю функціонування, системою цінностей. Як підструктура суспільної системи громадянське суспільство має складну внутрішню структуру, до якої входять компоненти інституційного плану і певний тип культури [1].

Розуміння громадянського суспільства саме як простору здійснення свободи і дозволяє нам констатувати участь релігійних організацій у його формуванні, оскільки їх зусилля направлені нині на відстоювання не лише власних релігійних прав і свобод. Релігійно-духовна спільність людей показала спроможність об'єднувати людей для відстоювання загальнолюдських цінностей, прав та свобод громадян країни і впливати на політичний процес в країні.

У даному ракурсі необхідно визначити місце церкви у цьому процесі. Саме церква і пропонує нею релігія стали основою до творення ідей свободи та демократії, які були основоположними принципами у боротьбі проти абсолютизму та тиранії.

Український дослідник М. Рибачук слушно вказує на взаємозв'язок церкви та громадянського суспільства триває ще з євангельської та античної давнини. Свою думку він аргументує основоположним принципом, що став наріжним каменем поняття й реального історичного розвитку громадянського суспільства, була від-

повідь Ісуса Христа на запитання: чи годиться давати податок для кесаря чи ні? На багато сотень літ визначили парадигму розвитку церкви й суспільства, церкви й держави в Європі слова Христа: «Тож віддайте кесарево – кесареві, а Богові – Боже» (Мт. 22, 15-21; Мк. 12, 13-17; Лк. 20, 20-26) [2].

У більшості європейських країн формування громадянського суспільства відбувалося без участі церков, а то й навіть всупереч церквам. Україна в цьому сенсі стала винятком – тут церкви активно підтримали Майдан і тим самим долучилися до процесу становлення громадянського суспільства. Як виявилось, церкви здатні і повинні продовжувати відігравати активну роль у цьому процесі. Вони, як приклад, могли б суттєво посприяти формуванню нових засад соціальної етики України.

У подіях Майдану Церква фактично стала на бік українського суспільства, яке вдалося до масових акцій громадянського спротиву. Монастирі і храми Києва надали притулок, захист і допомогу учасникам протестів. Під час силових дій священнослужителі живим щитом стояли між сторонами конфлікту, закликаючи насамперед службовців силових структур не виконувати злочинні накази та не застосовувати зброю проти цивільних.

Про конструктивну позицію Церкви, особливо в умовах загострення протистояння між різними політичними угрупованнями країни, засвідчили ініціативи колективного міжконфесійного органу – Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій (далі – ВРЦіРО), спрямовані на дотримання конституційних прав і свобод громадян, дієвого діалогу між владою і опозицією у пошуках ненасильницьких шляхів виходу з кризи, які, по суті, стояли на захисті базових принципів демократії. Серед них – «Звернення Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій до своїх вірних та всіх людей доброї волі у зв'язку з суспільно-політичною ситуацією в Україні» від 10 грудня 2013 р., «Комюніке екстреного засідання Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій» від 22 січня 2014 р.

Ідеєю утвердження демократичних принципів була проникнута й Заява ВРЦіРО з приводу Дня Соборності та Свободи України (22 січня 2014 р.). В оприлюдненому документі ця важлива історична подія в житті українського народу розглядалася як символ непорушної єдності усіх українських земель в єдиній державі, єдності «українців у різноманітності думок, поглядів та підходів до творення нашого майбутнього». Поряд з тим висловлювалося й застереження, що торкалося відповідальності політичних сил країни у збереженні «єдиної соборної Української держави» [3].

Таким чином, Церква в подіях Майдану виявила себе як потужний і цілісний інститут

громадянського суспільства, здатний захищати інтереси громадян від свавілля влади. Слід відзначити, що такій позиції Церкви сприяла наявність відповідного суспільного запиту. Згідно з результатами соціологічного дослідження, переважна більшість (74%) українських громадян упевнені в тому, що «Церква завжди має ставати на бік людей і боронити їх від свавілля влади». Загалом, за показником довіри Церква продовжує утримувати першу позицію серед суспільних і політичних інститутів. Як і під час усіх попередніх опитувань, сьогодні більшість громадян засвідчили ту чи іншу міру довіри до Церкви. Наразі її висловили в середньому 66% опитаних: від 88% жителів Заходу до 53% жителів Сходу України [5, с. 24].

З початком «гібридної війни», розв'язаної РФ проти України, розпалювання проросійського сепаратистського руху на Сході країни церква своєю активною позицією суттєво сприяла консолідації українського суспільства навколо національних та громадянських ідеалів, організації всенародної боротьби на захист Вітчизни.

Україна продемонструвала, що релігія і Церква можуть бути не гальмом, а каталізатором процесу формування громадянського суспільства. Отже, громадянське суспільство, побудоване на релігійних цінностях, можливе. Але воно не відбудеться автоматично. Потрібне радикальне переосмислення стану Церкви у суспільстві та розвиток нових парадигм співпраці між ними. Зокрема, Україна своїм прикладом може запропонувати нову модель стосунків Церкви з державою, а саме – перейти до трьохвимірного трикутника «Церква-суспільство-держава» – й саме у такій послідовності. Якщо раніше церкви України намагались функціонально утвердитися в системі держав-

но-церковних відносин, то під час Майдану стало зрозумілим, що в сучасному світі найефективнішим є орієнтування на взаємодію їх із громадянським суспільством.

Висновки. Отож, після Революції зими 2013-2014 рр. стає дедалі більш зрозумілим, що ключовим фактором, який визначить роль церков і релігійних організацій на сучасному етапі формування української нації, стане не їх діяльність з консолідації нації на ґрунті спільних вірувань, звичаїв і символів, а здатність вийти в авангард глибоких громадських і моральних перетворень.

Таким чином, церкви стикаються з викликом. У вирішенні цього завдання, церкви повинні поважати існуючі відмінності між суспільством і Церквою, і повинні прагнути до діалогу як у громадській, так і в політичній сферах.

Церкви на основі ініціативи можуть мати великий вплив на формування майбутніх громадських лідерів і відданих громадян. Коли сім'ї і школи втрачають ступінь влади і участі з дітьми, релігійні організації можуть навчити їх альтруїзму, заохочувати до суспільного блага і дати їм сильну і тривалу мотивацію покращити навколишній світ. Успіх у розвитку майбутніх поколінь, громадянського суспільства буде неможливо без заохочення церквами своїх мирян. Процес створення активного громадянського суспільства в Україні далекий від завершення. Еволюція громадянської культури, заснованої на демократичних цінностях, займе ще багато часу, та зрозуміло, що в цьому процесі Церкви можуть відіграти ключову роль.

Автор сподівається, що зміни, які відбуваються в українському суспільстві, будуть проходити виважено і підтримуватися церквами, що зробить їх одним з важливих інститутів громадянського суспільства в Україні, як це було під час Революції Гідності.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Колодій А. Сутність та різновиди громадянського суспільства. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://political-studies.com/?page_id=178
2. Рибачук М. Громадянське суспільство і церква / М. Рибачук // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Вип. 5. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/pidruchniku/21/4.pdf>.
3. Звернення Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій з нагоди Дня Соборності та Свободи України // Інститут релігійної свободи. – 2014. – 22 січня [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1330.
4. Берк Е. Релігія і громадянське суспільство // Консерватизм: Антологія. – К., 1998. – С. 407-413.
5. Луцький І. М. Взаємозв'язок релігії та права у процесі формування громадянського суспільства // Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2013. – Вип. 7. – С. 17-23.
6. Tocqueville A. de. Democracy in America. – N. Y., 1990. – Vol. 1.
7. Barberini G., Il fenomeno religioso confessionale nel processo di democratizzazione negli Stati dell'Europa centro-orientale, «La libertà religiosa» a cura di M. Tedeschi, t. III, Rubbettino, Soveria Mannelli, 2002, p. 907 s.
8. Chizzoniti A.G., Chiesa cattolica ed Europa centro-orientale. Libertà religiosa e processo di democratizzazione, Vita e Pensiero, Milano, 2004.
9. Huntington, Samuel P. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century / Samuel P. Huntington. – Norman : University of Oklahoma Press, 1991. – 336 p.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2016

REFERENCES:

1. Kolodiy, A. Sutnist' ta riznovydy hromadyans'koho suspil'stva [Essence and types of civil society]. Access: http://political-studies.com/?page_id=178 (in Ukrainian).
2. Rybachuk, M. Hromadyans'ke suspil'stvo i tserkva [Civil society and the church]. Suchasna ukrayins'ka polityka. Polityky i politolohy pro neyi. Vyp. 5. Access: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/pidruchnuku/21/4.pdf> (in Ukrainian).
3. Zvernennya Vseukrayins'koyi Rady Tserkov i relihiynykh orhanizatsiy z nahody Dnya Sobornosti ta Svobody Ukrayiny [Address of the Ukrainian Council of Churches and religious organizations to mark the Day of Unification and Freedom of Ukraine]. 2014. Instytut relihiynoyi svobody. Access: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1330. (in Ukrainian).
4. Berk, E., 1998. Relihiya i hromadyans'ke suspil'stvo [Religion and Civil Society]. Konservatyzm: Antolohiya, 407-413. Kyiv (in Ukrainian).
5. Luts'kyi, I.M., 2013. Vzayemozv'yazok relihiyi ta prava u protsesi formuvanni hromadyans'koho suspil'stva [The relationship of religion and law in the process of formation of civil society]. Universytet's'ki naukovi zapysky. Chasopys Ivano-Frankivs'koho universytetu prava imeni Korolya Danyla Halyts'koho. 2013. Redaktsiynovydavnychyy viddil Ivano-Frankivs'koho universytetu prava imeni Korolya Danyla Halyts'koho 7, 17-23. Ivano-Frankivs'k (in Ukrainian).
6. Tocqueville A. de. Democracy in America. 1990, Vol. 1. N. Y.
7. Barberini, G., 2002. Il fenomeno religioso confessionale nel processo di democratizzazione negli Stati dell'Europa centro-orientale, «La libertà religiosa» a cura di M. Tedeschi, t. III, Rubbettino, Soveria Mannelli
8. Chizzoniti, A.G., 2004. Chiesa cattolica ed Europa centro-orientale. Libertà religiosa e processo di democratizzazione, Vita e Pensiero, Milano
9. Huntington, Samuel P., 1991. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century. University of Oklahoma Press, Norman

Мельник Михайло Васильович - кандидат політичних наук
Українська Соціальна Академія
Адреса: 04119, м. Київ, вул. Якіра, 13
E-mail: info@social-academy.com.ua

Melnyk Mykhaylo V. – PhD in political science
Ukrainian Social Academy
Address: 13, Yakir Str., Kyiv, 04119, Ukraine

Мельник Михаил Васильевич - кандидат политических наук
Украинская Социальная Академия
Адрес: 04119, Киев, ул. Якира, 13